

تفسیر شریف

# فصل الثقلین

تألیف

محدث جلیل القدر علامہ یخبیر

شیخ عبدعلی عروسی خویزی

زنده در سال (۱۰۷۳ هـ.ق)

ترجمہ

گروہی از فضلالی حوزہی تفسیر

با پیش گفتار و اشراف

استاد عقیقی بخشایشی

جلد پنجم

حویزی، عبدعلی بن جمعه، -۱۱۱۲ق.

[تفسیر نورالثقلین (ج ۵). فارسی]

تفسیر شریف نورالثقلین / تألیف شیخ عبدعلی عروسی حویزی؛ ترجمه‌ی جمعی از فضلاء حوزه تفسیر؛ با پیشگفتار و اشراف [عبدالرحیم] عقیقی بخشایشی. قم: دفتر نشر نوید اسلام، ۱۳۹۰ -

ج.

ISBN ۹۷۸-۹۶۴-۱۷۶-۰۶- (دوره)

ISBN ۹۷۸-۹۶۴-۱۷۶-۰۷- (ج ۵)

فهرست نویسی بر اساس اطلاعات فیپا.

کتابنامه.

۱. تفاسیر شیعه - قرن ۱۱ ق. ۲. تفاسیر مأثوره - شیعه. الف. گروهی از فضلاء حوزه تفسیر، مترجم. ب. عقیقی بخشایشی، عبدالرحیم، ۱۳۲۲ - مصحح. ج. عنوان. د. عنوان: تفسیر نورالثقلین. فارسی.

۲۹۷/۱۷۲۶ Bp۹۷/ح/۷۰۴۱

۱۳۹۰

شناسنامه کتاب

نام کتاب: تفسیر شریف نورالثقلین (ج ۵)

مؤلف: عبدعلی بن جمعه‌ی عروسی حویزی

مترجمان: آقایان حجج اسلام هادی صلواتی، سید حسن موسوی خراسانی، عقیقی بخشایشی، مهدی سازندگی

با اشراف: دکتر عقیقی بخشایشی

ویرایش ادبی: هادی صلواتی نوش آبادی

صفحه‌آرایی، استخراج اعلام و اماکن: محمدمهدی سازندگی

ناشر: انتشارات نوید اسلام، قم. ۷۷۴۳۴۶۲-۲۵۱

سال نشر: پاییز ۱۳۹۰

قیمت: ۱۶ هزار تومان

شابک دوره: ۹۷۸-۹۶۴-۱۷۶-۰۶۸۹

شابک جلد پنجم: ۹۷۸-۹۶۴-۱۷۶-۰۷۰۲

ناشر همکار: **اوج علم**

مراکز پخش: قم: پاساژ قدس، دفتر نشر نوید اسلام، ۷۷۴۳۴۶۲-۲۵۱

تهران: بازار سلطانی، دارالکتب الإسلامية، آقای آخوندی، ۵۵۶۲۰۱۴۰-۲۱

## فهرست مطالب ج (۵)

|                                                    |                                                     |
|----------------------------------------------------|-----------------------------------------------------|
| ۱۲۳..... رکوع و سجود فقط در برابر خدا.....         | ۷..... پیشگفتار.....                                |
| ۱۳۹..... سوره ی مؤمنون.....                        | ۷..... امام باقر (ع) و عصر زندگی او.....            |
| ۱۳۹..... ثواب قرائت سوره مؤمنون.....               | ۱۰..... شهادت.....                                  |
| ۱۵۱..... مراحل تکاملی جنین در رحم.....             | ۱۳..... سوره ی حج.....                              |
| ۱۵۱..... قدرت کامل پروردگار.....                   | ۱۳..... ثواب قرائت.....                             |
| ۱۶۹..... منطق ضعیف قوم نوح (ع).....                | ۱۵..... زلزله روز قیامت.....                        |
| ۱۷۱..... سرگذشت دردناک قوم ثمود.....               | ۱۷..... پیروان شیطان.....                           |
| ۱۷۳..... هلاک اقوام سرکش.....                      | ۱۷..... معاد و عالم جنین و گیاهان.....              |
| ۱۷۳..... موسی (ع) و هارون در برابر فرعون.....      | ۲۱..... مجادلات نأگاهانه.....                       |
| ۱۷۳..... عیسی (ع) و مادرش مریم.....                | ۲۱..... کسانی که خدا را تنها با زبان می پرستند..... |
| ۱۷۵..... شما امت واحدی هستید.....                  | ۲۵..... قیامت یا روز داوری خدا.....                 |
| ۱۷۵..... سبقت گیرندگان در خیرات.....               | ۲۷..... سجده موجودات در پیشگاه خدا.....             |
| ۱۸۱..... آنان که دل هایشان در غفلت فرو رفته.....   | ۲۹..... جدال مؤمن و کافر.....                       |
| ۱۸۵..... هشدار و بیدارسازی الهی.....               | ۳۵..... پاداش مؤمنان نیکوکار.....                   |
| ۱۸۷..... سخنان بی تأمل و تعقل.....                 | ۳۹..... مانعان خانه خدا.....                        |
| ۱۸۷..... جهان با شرک تباه خواهد شد.....            | ۴۹..... دعوت به حج.....                             |
| ۱۸۹..... از وسوسه های شیطان به خدا پناه ببر.....   | ۵۷..... منافع بی شمار حج.....                       |
| ۱۹۱..... تقاضای محال.....                          | ۷۱..... برخی از احکام حج.....                       |
| ۲۰۹..... شمه ای از احوال بدکاران در قیامت.....     | ۸۳..... نخستین دستور جهاد.....                      |
| ۲۲۱..... سوره ی نور.....                           | ۸۷..... شرایط خاص جهاد و دعوت به دین خدا.....       |
| ۲۲۱..... ثواب قرائت سوره نور.....                  | ۹۳..... تکذیب مختص رسالت تو نیست!.....              |
| ۲۳۱..... مجازات تهمت.....                          | ۹۷..... سیر در زمین و بیداری دل ها.....             |
| ۲۳۹..... تهمت زدن به همسر.....                     | ۹۹..... معادل ۱۰۰ سال دنیا.....                     |
| ۲۴۷..... تهمت به همسر پیامبر.....                  | ۱۰۳..... القائنات شیطانی.....                       |
| ۲۵۱..... به دنبال شیطان نروید.....                 | ۱۰۳..... رزق نیکو.....                              |
| ۲۵۱..... ادامه اتفاق به مستمندان.....              | ۱۱۷..... آنان که خدا یاریشان می کند.....            |
| ..... آنان که به زنان پاکدامن تهمت می زنند.....    | ۱۱۷..... آیات خداوند در آسمان و زمین.....           |
| ۲۵۳.....                                           | ۱۱۹..... فرمانده تمام حرکات و سکنات.....            |
| ۲۵۵..... پاکان و ناپاکان.....                      | ۱۲۱..... هر امتی نوعی عبادت دارد.....               |
| ..... هرگز بی اجازه به خانه دیگران وارد نشوید..... | ۱۲۱..... ناتوان تر از مگس.....                      |
| ۲۵۷.....                                           | ..... انتخاب رسولان، براساس شایستگی است.....        |
| ۲۶۱..... به نامحرمان نگاه نکنید.....               | ۱۲۳.....                                            |

|                                                                 |                                          |
|-----------------------------------------------------------------|------------------------------------------|
| ۴۳۹..... ثواب قرائت سوره شعراء.....                             | ۲۷۵..... از مخارج ازدواج نهراسید.....    |
| ۴۴۵..... موسی <small>علیه السلام</small> و رسالتش.....          | ۲۸۹..... خدا نور آسمانها و زمین.....     |
| ۴۵۹..... این است خدای من.....                                   | ۲۹۹..... اعمالی که مانند سراب است.....   |
| ۴۶۷..... روزی که مال و فرزندان سودی نبخشد.....                  | همه موجودات خدا را تسبیح می گویند.....   |
| ۴۶۹..... آن بتها کجا رفتند؟.....                                | ۳۰۹.....                                 |
| ۴۷۷..... من انذار کننده ای بیش نیستم.....                       | عبرت از آفریده های خداوند.....           |
| ۴۷۹..... جنایات قوم عاد.....                                    | ۳۱۱.....                                 |
| ۴۸۱..... عدم اطاعت از مسرفان.....                               | ستمگران به داوری خدا ایمان ندارند.....   |
| ۴۸۳..... اعمال ننگین قوم لوط <small>علیهم السلام</small> .....  | فرمانروایی مستضعفان بر زمین.....         |
| ۴۸۵..... شعیب <small>علیه السلام</small> و اصحاب ایکه.....      | فرار از مجازات خدا ممکن نیست.....        |
| ۴۸۵..... عظمت قرآن در کتاب های پیشین.....                       | رعایت اوقات خصوصی پدر و مادر.....        |
| ۴۸۹..... اتهامی دیگر بر کتاب خدا.....                           | خانه های مجاز برای غذا خوردن.....        |
| ۴۸۹..... نزیدیکانت را بترسان.....                               | پیامبر را تنها رها مگذارید.....          |
| ۴۹۷..... پیامبر، شاعر نیست.....                                 | ۳۴۱.....                                 |
| ۵۰۷..... <b>سوره ی نمل</b> .....                                | ۳۴۷..... <b>سوره ی فرقان</b> .....       |
| ۵۰۷..... ثواب قرائت سوره نمل.....                               | ثواب قرائت سوره فرقان.....               |
| ۵۰۷..... موسی <small>علیه السلام</small> به دنبال آتش.....      | تهمت های بزرگ و ناروایی.....             |
| ۵۰۹..... سلیمان <small>علیه السلام</small> در وادی مورچگان..... | بهانه های واهی.....                      |
| ۵۲۵..... هدهد و ملکه ی سبا.....                                 | آن روز که عابدان و معبودان گمراه.....    |
| ۵۳۱..... نامهربانان سلیمان به بلقیس.....                        | محاکمه می شوند.....                      |
| ۵۳۷..... احضار تحت بلقیس در یک لحظه.....                        | همه پیامبران این گونه بودند.....         |
| ۵۴۹..... صالح <small>علیه السلام</small> و قوم ثمود.....        | تقاضاهای ناممکن.....                     |
| ۵۵۱..... انحراف قوم لوط <small>علیهم السلام</small> .....       | ۳۶۱.....                                 |
| ۵۵۱..... با این همه دلیل، شرک چرا؟.....                         | آن روز که آسمان با ابرها شکافته شود..... |
| ۵۵۷..... کوران و کران و استماع سخن خدا!!.....                   | دوستان گمراه گر.....                     |
| ۵۵۹..... جنبنده ای که سخن می گوید.....                          | آنان که قرآن را ترک کردند.....           |
| ۵۶۳..... پیدایش شب و روز.....                                   | چرا از این حوادث عبرت نمی گیرید؟.....    |
| ۵۶۳..... زمانی که در صور دمیده شود.....                         | آنان از چهارپایان گمراه ترند.....        |
| ۵۶۹..... حرکت کوه ها.....                                       | حرکت سایه ها.....                        |
| ۵۶۹..... هر کس جزای عمل خویش را می بیند.....                    | از کافران اطاعت مکن.....                 |
| ۵۷۵..... من تنها خدای کعبه را می پرستم.....                     | قدرت مطلقه ی خداوند.....                 |
| ۵۷۹..... <b>سوره ی قصص</b> .....                                | ۳۸۹.....                                 |
| ۵۷۹..... ثواب قرائت سوره قصص.....                               | پاداش من هدایت مردم است.....             |
|                                                                 | ۳۹۵.....                                 |
|                                                                 | برج های آسمانی.....                      |
|                                                                 | ۳۹۷.....                                 |
|                                                                 | بندگان خاص خدا.....                      |
|                                                                 | ۳۹۹.....                                 |
|                                                                 | ارزش شما با دعا و ایمان شماست.....       |
|                                                                 | ۴۳۵.....                                 |
|                                                                 | <b>سوره ی شعراء</b> .....                |
|                                                                 | ۴۳۹.....                                 |

|                                            |          |                                        |
|--------------------------------------------|----------|----------------------------------------|
| کم ظرفیت‌ها در برابر مصائب و نعمت‌ها       | ۶۳۱..... | یهانه‌هایی برای گریز از حق.....        |
| ۷۳۹.....                                   | ۶۳۷..... | تنها خداست که هدایت می‌کند.....        |
| کم و کاست و فزونی روزی به دست              | ۶۳۹..... | ایمان ابوطالب (ع).....                 |
| ۷۳۹.....                                   | ۶۴۱..... | دل‌بستگی‌های دنیا.....                 |
| سرچشمه فساد اعمال خود مردم است ۷۵۷         | ۶۴۱..... | هواپرستان در قیامت.....                |
| نشانه‌هایی از رحمت پروردگار..... ۷۵۹       | ۶۴۱..... | سرچشمه همه امور در دست اوست.....       |
| روزی که عذرخواهی سودی ندارد..... ۷۶۱       |          | آن روز که از هر امتی شاهی برانگیخته    |
| <b>سوره ی لقمان</b> ..... ۷۶۷              | ۶۴۹..... | می‌شود.....                            |
| ثواب قرائت سوره لقمان..... ۷۶۷             | ۶۴۹..... | ماجرای قارون و موسی (ع).....           |
| آیا معبودان شما چیزی آفریده‌اند؟..... ۷۶۷  | ۶۶۳..... | به جایگاهت بازخواهی گشت.....           |
| احترام به پدر و مادر..... ۷۷۱              | ۶۶۹..... | <b>سوره ی عنکبوت</b> .....             |
| تکیه‌گاهی مطمئن..... ۸۰۳                   | ۶۶۹..... | ثواب قرائت سوره عنکبوت.....            |
| جز خدا همه باطل است..... ۸۱۱               | ۶۷۷..... | لقاء الله.....                         |
| وسعت و گسترش علم خداوند..... ۸۱۷           | ۶۷۹..... | گوشه‌ای از مبارزات دو پیامبر بزرگ..... |
| <b>سوره ی سجدہ</b> ..... ۸۲۷               | ۶۷۹..... | آنان که از رحمت خدا مأیوسند.....       |
| ثواب سوره سجدہ..... ۸۲۷                    |          | لوط و ابراهیم (ع) دو پیامبر عظیم‌الشان |
| نزول قرآن از سوی رحمان..... ۸۲۷            | ۶۸۵..... | .....                                  |
| سر به زیر افکنان..... ۸۳۷                  | ۶۸۷..... | اعمال زشت قوم لوط.....                 |
| موسی (ع) و آیات الهی..... ۸۵۱              | ۶۸۷..... | خداوند بر احدی جفا نمی‌کند.....        |
| کی پیروز خواهید شد؟..... ۸۵۱               | ۶۸۷..... | سست پایه‌ترین خانه‌ها.....             |
| <b>فهرست اعلام و اشخاص و قبایل ... ۸۵۶</b> | ۶۹۵..... | نماز بازدارنده از زشتی‌هاست.....       |
| <b>فهرست اماکن و مناطق</b> ..... ۸۷۰       | ۶۹۹..... | مباحثه با بهترین روش.....              |
|                                            | ۷۰۵..... | قرآن معجزه‌ای کافی و کامل.....         |
|                                            | ۷۰۹..... | هر انسانی طعم مرگ را می‌چشد.....       |
|                                            | ۷۱۱..... | منافقان و دو چهرگان.....               |
|                                            | ۷۱۱..... | مکه را سرزمین امن قرار دادیم.....      |
|                                            | ۷۱۵..... | <b>سوره ی روم</b> .....                |
|                                            | ۷۱۵..... | ثواب قرائت سوره روم.....               |
|                                            | ۷۱۷..... | فرجام بدکاران.....                     |
|                                            | ۷۱۷..... | اندوه و نومیدی مجرمان در قیامت.....    |
|                                            | ۷۲۱..... | تسبیح خدا صبحگاهان و شامگاهان.....     |
|                                            | ۷۲۳..... | آیات خدا در آفاق و انفس.....           |
|                                            | ۷۳۹..... | دین فطری.....                          |

از آن جا که تفسیر شریف «نور الثقلین» یک تفسیر روایی و حدیثی است که اغلب احادیث آن از ائمه‌ی هدی (ع) بالخصوص از امامان صادقین (ع) و امام موسی بن جعفر (ع) و امام رضا (ع) می‌باشد، از این رو ترجیح دادیم که در پیشگفتارهای اخیر شمه‌ای از زندگی آنان را در مطلع این مجلدات قرار دهیم تا خواننده‌ی گرامی علاوه بر کسب فیض از معانی و تفاسیر روایی آیات، به طور اجمالی با شخصیت وجودی آن بزرگواران نیز آشنا گردد، تا نور علی نور گردد.

سوم ماه صفر سال ۵۷ هجری، در خاندان علم و فضیلت و دودمان عبادت و هدایت، نوزادی چشم به جهان گشود که جهان را با دانش و فضیلت خود، منور ساخت او محمد باقر شکافنده‌ی علوم و معارف الهی، از نسل پاک پیامبر عالی قدر اسلام (ص) بود.

مادرش «فاطمه» مکنّاه به امّ عبدالله یا «أمّ الحسن» زن پارسا و بسیار عفیف دختر ارجمند امام حسن مجتبی (ع) بود که با پسر عموی خود امام زین العابدین (ع) وصلت کرده بود از این رو، او نخستین کسی است که هم از نظر پدر و هم از نظر مادر، تبارش به رسول خدا (ص) و فاطمه‌ی اطهر (س) می‌رسد. به اصطلاح هم نبوی بود و هم علوی، و هم فاطمی - و هم حسنی و هم حسینی و دقیقاً «طباطبای».

نام گرامی‌اش «محمد» و کنیه‌اش «ابو جعفر» و دارای القابی مانند: باقر العلم، شاکر، هادی، امین، شبیه. ولی مشهورترین تمام آن‌ها همان «باقر العلم» می‌باشد و علت نام گذاری او، فرو رفتن او در علوم و شکافندگی او نسبت به معارف و تعمق او در دانش‌های روز بود. پدر بزرگوارش زین عابدین و سید ساجدین حضرت علی بن الحسین (ع) زینت عبادت‌کنندگان و فخر عارفان و شرف عابدان و سرور سالکان راه خدا می‌باشد.

امام باقر (ع) و عصر زندگی او

عصر زندگی امام باقر (ع) مقارن با اوایل قرن دوم هجری و مصادف با ضعف و سستی حکومت اموی، و همزمان با اوان نشاط و روی کار آمدن زمامداران عباسی و عصر تحکیم موقعیت حکومتی عباسیان بود. در این عصر، فتوحات اسلامی گسترش می‌یافت و ملل مختلف و اقوام متعدّد به حوزه‌ی اسلامی رو می‌آوردند و افرادی از مراکز اسلامی (مکه و مدینه) به مناطق مفتوحه‌ی دوردست مانند: ایران، عراق، مصر، فلسطین، هندوستان، آذربایجان اعزام می‌شدند. مدارس قرآنی و مکاتب کلامی را در این مناطق باز می‌گشودند، در میان این جمع افرادی مانند: عطاء بن ابی ریحان، طاووس بن کیسان، جابر بن یزید

جعفی، محمد بن مسلم، ابو خالد کابلی و جمعی دیگر از افاضل یاران و اصحاب ائمه دیده می‌شدند.

با توسعه و گسترش فتوحات اسلامی به علت فاصله‌ی زمانی از عصر رسالت، مردم تشنه‌ی فراگیری معارف اسلامی، از سرچشمه‌های زلال آن بودند. مراجعات مکرر مردم به قرآن و فقه، روز به روز شدت و سرعت می‌گرفت. از این‌رو تابعان، و تابعان تابعان از مرکز خلافت به شهرها و مناطق دور دست انتقال می‌یافتند، با پدید آمدن این انتقالات، حرکت‌های سیاسی و موضع‌گیری‌های کلامی و فرهنگی نیز در گوشه و کنار مطرح می‌گردید. ریشه‌یابی جدال‌های فکری و تلقینات سیاسی که حکومت بنی‌امیه و بنی‌مروان جهت توجیه اعمال ستمگرانه‌ی خود مطرح می‌ساختند، مانند: تجویز ارتکاب گناهان کبیره و توبه‌ی گناهکاران، خلود یا عدم خلود در آتش مورد توجه و پرسش قرار می‌گرفت، آنان در پی توجیه شرعی خونریزی‌های بی‌امان حجاج بن یوسف ثقفی و می‌خوارگی و هرزگی‌های یزید بن معاویه، و ولید بن مروان، و یزید بن عبدالملک بودند که به عنوان «اولی الامر» معرفی شده بودند. در این ارتباط مسائل مختلفی را مطرح می‌ساختند مانند: مسأله جبر و اختیار و سرنوشت مرتکبین گناهان کبیره و صغیره، مخلد بودن آنان در آتش یا عدم آن، قبولی توبه یا عدم پذیرش آن، مسأله عدل و ظلم و مطرح شدن مسأله‌ی «منزلة بین المنزلین» به این ترتیب تاویل‌گران آیات الهی در خصوص آیات مربوطه، موجی از ناآرامی و اضطراب و تشویش فکری را به وجود آورده بودند.

پیروان مکاتب اشعری و معتزلی، قدری، جبری، خوارج، شعوبیه در تکاپو و تلاش کامل بودند، مکاتبی که اغلب محصول تصادمات سیاسی و اجتماعی بودند، در محیط اسلامی نضج گرفته و روز به روز رشد می‌یافتند.

حکومت زور مروانیان، شعرا و گویندگان بی‌تعهد را به حمایت از خویشان برانگیخته بودند و این عوامل و انگیزه‌ها موجب گردیده بود که از اطراف جهان اسلام، علماء و حقیقت‌جویان برای توجیه و تحکیم عقاید و معارف خود، به سوی هر آن‌کس که شایستگی امامت و هدایت عقلی و الهی واقعی را دارند، رو آورند و خود را از فشارهای روحی و وجدانی آسوده سازند تا درست به احکام الهی عمل نموده باشند و دین خود را جهت دنیای دیگران نفروشند.

امام باقر(ع) و متعاقب او، امام صادق(ع) مرجع و پناهگاهی بودند که مردم مسلمان، آنان را به راستی مورد توجه خاص خود قرار می‌دادند و به صورت پنهان یا آشکار به آنان مراجعاتی داشتند و مشکلات دینی خود را با آنان در میان می‌نهادند و عقده‌های خود را بازمی‌گشودند، هر چند گاهی با صعوبت رو به رو می‌شدند.

عصری که امام باقر(ع) در آن عصر می‌زیست عصر رنسانس - نوزایش - علمی در جامعه اسلامی بود، زیرا با گسترش روز افزون مناطق اسلام و پناه آوردن کشورهای متمدن آن روز به آغوش باز اسلام، طبعاً دامنه‌ی سؤالات در مسائل مختلف اسلامی، گسترده‌تر و وسیع‌تر می‌نمود و چه کسی برای پاسخگویی به این نیازهای فکری، شایسته‌تر از وارث حقیقی علم و دانش پیامبر خدا(ص)، و نواده‌ی او، امام باقر(ع) شکافنده‌ی علوم و معارف الاهی بوده باشد؟

نکته‌ی قوتی که در زندگی امام باقر(ع) وجود دارد این است که اواخر زندگی آن امام همام، مقارن با افول ستاره‌ی قدرت «بنی‌امیه» و ضعف و فتور این حزب جاهلی و نژاد پرست، و روی کار آمدن فرزندان عباس بود، و این دو نیروی متخاصم در حال برخورد سیاسی و نظامی بودند، فرصتی پیش آمده بود زودگذر و مغتنم و طبعاً آن قید و بندهای شدیدی که از یک سو مردم مسلمان را رنج می‌داد، و از سوی دیگر خاندان پیامبر را محدود می‌ساخت و همچون ابیری سیاه، جلو تابش انوار آنان را گرفته بود، زدوده می‌شد، و مسلمانان می‌توانستند از نقاط مختلف به این سرچشمه‌ی نور و علم نزدیک گردند و از سرچشمه‌های معرفت و حکمت آن دودمان سیراب شوند.

آری او که در چهار سالگی از نزدیک حوادث خونین کربلا را با چشم خود دیده بود، و در خلال سفر به شام، شاهد قهرمانی‌های عمده‌ی قهرمانش زینب کبری آن شیر زن کربلا بود، و سالیان متمادی در مکتب حکمت‌آفرین و عرفان پدر بزرگوارش امام سجاد(ع) پرورش یافته بود، با شهامت و شجاعت پرچم انقلاب علمی را در محیط اسلامی به دوش می‌کشید و همان طور که جابر بن عبدالله انصاری از قول جدش رسول خدا(ص) به حضورش عرض کرد به حق شایسته‌ی لقب «باقر» و شکافنده‌ی علوم الاهی گردیده بود.

فاجعه‌ی خونین کربلا در سال ۶۱ هجری، وجدان دینی جامعه را بیدار کرد و به روح مبارزه با ظلم و فساد، نیروی تازه‌ای بخشید و منشاء پیدایش نهضت‌ها و انقلاب‌های خونینی بر ضد حکومت اموی، به منظور خون‌خواهی شهیدان خاندان عالی‌قدر پیامبر اسلام(ص) گردید و مردم را تا حدود زیادی با ماهیت حکومت اموی آشنا ساخت و آزادی‌خواهانی سر بلند کردند، قیام سلیمان بن صرد خزاعی در سال ۶۴ ه. ق و متعاقب آن قیام مختار بن ابی‌عبیده ثقفی در سال ۶۵ ه. ق حرکت علویان در نقطه نقطه‌ی دیار اسلامی و بالأخره قیام پرشکوه زید بن علی بن حسین(علیه السلام) چندین سال بعد (۱۲۰ ه. ق) و حسین شهید فتح نمونه‌هایی بس اندک از سلسله قیام‌ها و نهضت‌های این دوران‌ها بود.

پیشوای چهارم حضرت علی بن الحسین(علیه السلام)، پدر امام باقر(علیه السلام) که ناظر این صحنه‌های ناراحت کننده بود، در تمام این مدت با تأثر و اندوه به سر می‌برد و هیچ‌گونه آزادی عمل،

برای نشر تعالیم درخشان اسلام، و تشکیل مجامع علمی نداشت. و لذا غالباً حقایق و معارف الهی را به صورت مناجات در قالب دعا بیان می نمود. صحیفه‌ی سجادیته‌اش نمودار روشنی از سینه‌ی دردمند و دانش مواج آن حضرت، می باشد. سرانجام آن چنان که گذشت امام چهارم علیه السلام پس از رنج‌های فراوان، در سال ۹۵ هجری دیده از جهان فروبست و با قلبی اندوه‌گین به جهان باقی شتافت، ولی از این جهت شکرگزار خداوند متان بود که فرزند برومندش، حضرت باقر علیه السلام وارث علوم و معارف، و پاسدار آیین اسلام و عهده‌دار هدایت جامعه‌ی اسلامی پشت سر او خواهد بود، با گذشت زمان و فرونشستن طوفان و فراهم بودن زمینه و مساعدت شرایط، علوم او را در جامعه‌ی اسلامی نشر خواهد داد. حضرت باقر علیه السلام<sup>۱</sup> به هنگام وفات پدر، قریب سی و شش سال داشت<sup>۲</sup>. او در این مدت در مشکلات و سختی‌ها، با پدر عالی قدر خود، همکاری و هم‌فکری نزدیک داشت و از علوم سرشار او بهره‌مند می شد. از این امام همام آثار و روایات فراوانی در تفسیر آیات وارد شده است که شما می‌توانید نمونه‌هایی از آن تفاسیر را در همین مجلد و مجلدات پیشین و آینده ملاحظه فرمایید. او شاگردان متعددی را تربیت نمود که از نمونه‌های شاخص آنان هشام بن حکم، زراره، حمران، برید بن معاویه عجل، ابو حمزه ثمالی و جمع بیشمار دیگری می باشد.

#### شهادت

بالآخره بعد از این همه مبارزات و تلاش‌های علمی و فرهنگی در سال ۱۱۴ هجری قمری در اثر مسمومیت شدید که از ناحیه هشام رسیده بود، به شهادت رسید و در کنار قبر پدر بزرگوارش در بقیع مدفون گردید، ولی نهضت بزرگ علمی او همچنان باقی و پایدار می باشد.<sup>۳</sup>

#### تلاش در راه بسط و گسترش علوم

دوران امامت حضرت باقر علیه السلام که در حدود ۱۸ سال طول کشید، به ترتیب، هم‌زمان با روزگاران حکومت «ولید بن عبدالملک»، «سلیمان بن عبدالملک»، «عمر بن عبدالعزیز»، «یزید بن عبدالملک»، و برادرش «هشام» بود<sup>۴</sup> که به استثنای عمر بن عبدالعزیز که شخصی نسبتاً با عدالت و نسبت به خاندان پیامبر صلی الله علیه و آله علاقه‌مند و مهربان بود؛ همه، در ستمگری و استبداد و خودکامگی دست کمی از نیاکان خود نداشتند و مخصوصاً نسبت به پیشوای پنجم، همواره سختگیری‌هایی داشتند.

<sup>۱</sup> - علی بن عیسی اربلی، کشف الغمّه ج ۲، ص ۳۴۸، کافی ج ۱، ص ۴۶۹، نورالابصار شبلنجی، ص ۱۴۲.

<sup>۲</sup> - طبرسی در اعلام الوری ص ۲۵۹، و مؤلف اعیان الشیعه (ج ۴، بخش ۲، ص ۳) سن آن حضرت را هنگام وفات پدر، سی و نه سال نوشته‌اند.

<sup>۳</sup> - چهارده نور پاک، تألیف عقیقی بخشایشی، ج ۱، ص ۵۰۲ - ۵۰۵، چاپ نوید اسلام.

<sup>۴</sup> - اعلام الوری - اعیان الشیعه، ج ۴، ص ۴.

پیشوای پنجم، طیّ مدّت هیجده سال، در همان شرایط نامساعد، به نشر و اشاعه‌ی حقایق و معارف الهی پرداخت و مشکلات علمی را تشریح و توضیح داد و جنبش علمی دامنه‌داری را به وجود آورد که مقدمات تأسیس یک «دانشگاه بزرگ اسلامی» را در دوران امامت فرزند گرامی‌اش «امام صادق علیه السلام» به اوج عظمت خود رسیده بود، پی‌ریزی نمود.

### سرآمد بنی‌هاشم

امام پنجم در علم، زهد، تقوی و فضیلت، سرآمد همه‌ی بزرگان بنی‌هاشم بود و مقام بزرگ علمی و اخلاقی او مورد اتفاق دوست و دشمن بود. به قدری روایات و احادیث و آثار علمی، در زمینه‌ی تبیین مسایل و تشریح احکام اسلامی، تفسیر و تبیین تاریخ اسلام و انواع علوم، از آن حضرت به یادگار مانده است که تا آن روز از هیچ‌یک از فرزندان امام حسن و امام حسین علیهما السلام به جا نمانده بود.

رجال و شخصت‌های بزرگ علمی آن روز، و نیز عده‌ای از یاران پیامبر ﷺ که هنوز در قید حیات بودند، از محضر آن حضرت بهره‌ها می‌بردند.<sup>۱</sup>

«جابر بن یزید جعفی» و «کیسان سجستانی» و فقهای مانند: «ابن مبارک»، «زُهری»، «اوزاعی»، «ابوحنیفه»، «مالک بن انس»، «شافعی»، و «زیاد بن منذر نهدی» از آثار علمی او بهره‌مند شده، سخنان آن حضرت را بی‌واسطه و گاه با چند واسطه، نقل نموده‌اند.

کتاب و مؤلفات دانشمندان و مورخان اهل تسنن مانند: طبری، بلاذری، خطیب بغدادی، ابونعیم اصفهانی، و کتاب‌های حدیثی مانند: مؤطاً مالک، سنن ابی داود، فقه ابی‌حنیفه، مسند مروزی، تفسیر زمخشری، و ده‌ها کتاب نظیر این‌ها که از مهم‌ترین کتب جهان اهل تسنن است، پر از سخنان پر مغز و حکمت‌آمیز پیشوای پنجم می‌باشد و همه‌جا عبارت افتخارآمیز: «قال محمد بن علی» یا «قال محمد الباقر» به چشم می‌خورد.<sup>۲</sup>

عبدالرحیم عقیقی بخشایشی

۲۰ ذی القعدة ۱۴۳۲

۱- ارشاد مفید زندگی امام باقر(ع).

۲- ابن شهر آشوب، مناقب، ج ۴، ص ۱۹۵.